
ПОКАРАННЯ В УГОРСЬКОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ УЛОЖЕННІ 1879Р. ПРО ЗЛОЧИН І ПРОСТУПКИ

Полюжин І.М.

*1 курс юридичного факультету
Закарпатського державного університету*

Удосконалення юридичної відповідальності за правопорушення – вагомий складник проблеми реформування пенітенціарної системи. Її форми та система в Україні далеко не відповідають сучасним вимогам. Питання про шляхи її удосконалення – предмет перманентних дискусій із участю фахівців та широкої громадськості. Саме це стало мотивом нашого звернення до історичного досвіду реформування системи покарань за злочини і проступки в Австро-Угорській імперії 2-ї половини 19 ст.

Зміни в цій сфері стали наслідком політичних та економічних перетворень у цій державі протягом ХІХ століття. Вони знайшли віддзеркалення в Угорському кримінальному Уложенні про злочин та проступки королівства Угорщини від 1879 р. [1; 4, 389–431]. Уложення стало першим, по суті, кодифікованим зібранням законів королівства Угорщини, що визначило розмежування понять злочинів та проступків, процедуру призначення судами відповідальності за них та відбування відповідного покарання. Норми Уложення поширювалися й на українські землі, зокрема, на Закарпаття, територія якого входила до Угорщини як суб'єкта Австро-Угорської імперії.

У пропонованій статті робиться спроба аналізу системи покарань за цим законом у постреволуційний період становлення Угорської державності, адаптації кримінально-правових відносин до тогочасного суспільства.

Актуальність дослідження впливає з потреби вивчення історичної практики застосування покарань за злочини та проступки, зокрема згідно з Угорським уложенням про злочин і проступки, його значення для формування ефективної системи покарань, спрямованої на «виправлення» правопорушника, а не задля приниження [3].

Системний аналіз покарань, закріплених в Уложенні, і є предметом нашої уваги. Це пояснюється й тим, що ця проблема не знайшла свого висвітлення як у вітчизняній, так і в зарубіжній науковій літературі.

Нормативна система покарань в Уложенні знайшла закріплення у розділі 3. Зокрема, у статті 20 визначалися 6 видів покарань: смертна кара, цухтгауз (ув'язнення в тюрмі особливо суворого режиму), державна в'язниця (ув'язнення суворого режиму), виправний будинок (ув'язнення помірною режиму), в'язниця (ув'язнення загального режиму) та грошовий штраф. У цій же статті зазначається, що смертна кара, цухтгауз та виправний будинок можуть застосовуватися виключно за злочини, а в'язниця – виключно за проступки. Державна в'язниця була установою покарання за злочини-правопорушення, призначені судом на термін до п'яти років. Тут утримувалися також засуджені за злочини терміном понад п'ять років, але не за особливо небезпечні злочини. Грошовий штраф як самостійне покарання накладався тільки за проступки, а як додаткове – і за злочини, і за проступки.

Важливою особливістю Уложення є відмова в ньому від середньовічного способу прилюдної страти. Ним установлювалося виконання смертної кари через повішання виключно в закритому приміщенні. По суті, це означало тільки зміну характеру публічності процедури страти. Практично відмінявся тільки метод примусу публічного спостереження громадян за виконанням вироку смертної кари, як спосіб їх «профілактичного» залякування наслідками за певні види злочинів, тобто як превентивний захід профілактики злочинності. У певній частини суспільства такий захід викликав навіть побоювання про зниження ефективності «профілактичного» характеру такого способу виконання вироку. Але в будь-якому випадку це було кроком відходу від методів середньовічної жорстокості.

Згідно з Уложенням, ув'язнення в цухтгаузі поділялось на пожиттєве та термінове. Щодо термінового ув'язнення, то законодавець визначив терміни такого покарання: максимальний термін ув'язнення – п'ятнадцять років, мінімальний – 2 роки. Покарання цухтгаузом засуджені відбували у спеціальних центральних каральних закладах. Засуджені до цухтгауза забезпечувалися спеціальним одягом, харчуванням на основі чинних для цухтгаузів правил та підкорялися спеціальному дисциплінарному режиму цухтгауза. Поза цухтгаузом ув'язнені могли використовуватися виключно на громадських роботах. Засуджені до тюремного ув'язнення в цухтгаузі починали відбування покарання в одиночній камері. Терміни первинного утримання ув'язнених в одиночних камерах залежали від строку призначеного судом покарання. Для засуджених терміном менше трьох років строк утримання в одиночній камері встановлювався тривалістю однієї третьої терміну їх покарання, а понад три роки - один рік. Тобто, засуджений відбував покарання в одиночному ув'язненні тільки частину терміну ув'язнення, а інший – у загальних приміщеннях.

Здорові ув'язнені в цухтгаузі користувалися правом на щоденну прогулянку на повітрі під наглядом караулу тривалістю одну годину. Для цього всередині цухтгауза обладнувалися спеціальні закриті площадки згідно з особливими правилами. Задля збереження санітарного стану керівник установи був наділений правом на основі висновків лікаря продовжити час прогулянки ув'язненого додатково на одну годину. Одиночне ув'язнення не могло застосовуватися у випадках, якщо воно безпосередньо загрожувало тілесному чи душевному здоров'ю арештанта. Якщо ознаки вищезгаданого з'являлись у арештанта і лікар це підтверджував – одиночне ув'язнення припинялося. Якщо одиночне ув'язнення не могло бути застосованим із самого початку відбування покарання чи було застосовано, але перервано, то у випадку усунення причин перерви воно відбувалося протягом першої половини терміну покарання арештанта. Після завершення першої половини терміну покарання, застосування одиночного ув'язнення, за винятком випадків накладання його як дисциплінарного стягнення, не дозволялося. Ця норма, на нашу думку,

повинна була захистити арештантів від свавілля адміністрації закладу. Засуджені до позитивного ув'язнення в цуктгаузі повинні були утримуватися в одиночному ув'язненні протягом перших десяти років, а після завершення цього періоду до них могло застосовуватися одиночне ув'язнення тільки як дисциплінарне покарання.

Зазначимо, що ув'язнення у державній в'язниці призначалося від одного дня до п'ятнадцяти років. Засуджені до ув'язнення у державній в'язниці, тобто державні арештанти, відбували покарання в особливих державних в'язницях. Вони утримувалися уночі в одиночному ув'язненні, а вдень – у загальних приміщеннях. Державні арештанти не залучалися до роботи, але від них самих залежало вибрати собі таке заняття, яке сумісне з устроєм закладу. Вони, на відміну від в'язнів цуктгауза, повинні були носити свій власний одяг і харчуватися за власний рахунок. Якщо Уложення регламентувало, що ув'язнені в цуктгаузі мали загальне право на годинну прогулянку, то для державних арештантів цей час збільшувався удвічі, тобто становив дві години. Отже, уже ця обставина свідчить про те, що режим у державній в'язниці був менш строгим, ніж у цуктгаузі.

Згідно з Уложенням, у виправному будинку відбували покарання засуджені терміном від шести місяців до десяти років. Воно відбувалося в губернських виправних будинках або у визначених для цього міністром юстиції в'язницях. Засуджені до утримання у виправному будинку залучалися до різних робіт, що регламентувалися положеннями цих закладів. Однак вони мали право вибрати одну із наявних у місці їх ув'язнення робіт. Поза виправним будинком вони могли бути залученими тільки до громадських робіт, але виключно за їх згодою. Це унеможлилювало використання засуджених у власних потребах адміністрації чи самої ж держави.

Засуджені до виправного будинку утримувалися в одиночному ув'язненні. Щодо одягу та харчування ув'язнених то тут, на відміну від ув'язнених цуктгауза і державних в'язниць, де це регламентувалося Уложенням, ув'язнені виправних будинків підкорялися особливим правилам, які встановлювала адміністрація виправного будинку. Вони регламентували правила внутрішнього порядку та дисципліни засуджених до виправних будинків, також підкорялися вищезгаданім правилам. Уложення визначало полегшення режиму виправного будинку порівняно з цуктгаузом. Ув'язнені у виправному будинку, як і державні ув'язнені, мали право на прогулянку протягом двох годин. Час прогулянки міг бути скороченим до однієї години тільки у вигляді дисциплінарного стягнення, але це обмеження не могло бути застосованим більше двох днів.

Звичайне тюремне ув'язнення призначалося ув'язненим на термін до п'яти років, але не менше одного дня. Засуджені цієї категорії підкорялися правилу одиночного ув'язнення вдень та вночі, якщо вони були засуджені на термін більше року. Засуджені до тюремного ув'язнення залучалися до громадських робіт, які відповідали їх стану. Ув'язнені тюрми, як і ув'язнені виправних будинків, мали право вибору роботи із наявних на території закладу. Спільною рисою статусу в'язнів тюрми та в'язнів виправних будинків було те, що поза місцем відбування покарання вони могли залучатися виключно до громадських робіт. Ув'язнені тюрем підкорялися правилам цих закладів у всьому, що стосувалося продовольства, внутрішнього розпорядку та дисципліни, але ці правила були менш суворими, ніж у цуктгаузах та виправних будинках. Зважаючи на поважні причини, суд мав право у своєму вирокі звільнити засудженого до тюремного ув'язнення від роботи та дозволити йому харчуватися за свій рахунок.

Засуджені на термін більше трьох років в цуктгаузі чи у виправному будинку, якщо вони відбули дві третіх визначеного покарання та добре себе

поводили, переводилися для відбування решти терміну покарання у в'язницю загального режиму. Також переводили пожиттєво засуджених до цукхгауза, які відбули 10 років ув'язнення та добре себе поводили. Переведення таких злочинців здійснювалося на підставі розпорядження міністра юстиції. Якщо переведені злочинці не дотримувалися дисциплінарного режиму, їх могли перевести назад у колишнє місце відбування покарання.

Одним із найцікавіших положень, на нашу думку, є інститут умовно-дострокового звільнення від покарання [2]. Уложення передбачало умовно-дострокове звільнення від відбування покарання із зазначенням юридично значущих обставин, які можна розглядати як підстави цього звільнення. Першою такою обставиною було укріплення надії на виправлення доброю поведінкою та старанністю засудженого. Іншою обставиною слугувало відбуття засудженим не менш ніж 3/4 терміну покарання. Уложенням допускалося навіть умовно-дострокове звільнення засуджених до довічного ув'язнення. Однак це могло відбутися виключно за умови відбуття ними терміну не менше п'ятнадцяти років. Уложення закріплювало й обов'язковий нагляд співробітниками поліції за дотриманням засудженими поведінки, їх способу життя.

Грошовий штраф накладався як самостійне покарання, так і додаткове в розмірі від одного гульдена до чотирьох тисяч гульденів. Кошти від грошових штрафів мали передаватися на допомогу бідним звільненим із місць ув'язнення, а також на влаштування та підтримку виправних закладів для неповнолітніх злочинців. Контроль за дотриманням цільового використання коштів покладался на міністра юстиції.

Розмір грошового штрафу визначався індивідуально. Норма закріплювала правило, за яким оштрафованій судом особі у разі відмови виконати це рішення суд міг замінити штраф позбавленням волі. Цим же положенням визначалося, що штраф від одного до десяти гульденів повинен дорівнювати одному дню ув'язнення. Стягнення грошового штрафу могло передаватися у спадок, але тільки у випадку, коли вироком набрав чинності ще за життя засудженого.

У визначених чинним законом випадках до покарання позбавленням волі могли приєднуватися додаткові покарання, які полягали у позбавленні службових та політичних прав. Найважливішими службовими правами, які втрачали засуджені, були: 1) позбавлення публічних посад чи місць, які вони займали виборним шляхом чи за призначенням уряду та як наслідок пенсійних прав і субсидій; 2) позбавлення публічних титулів, орденів та знаків відмінності, які не передавались у спадок та права носити іноземні ордени та знаки відмінності. Основними політичними правами, яких був позбавлений засуджений, вважалися: 1) втрата права бути членом рейхстагу, муніципальної чи общинної управи; 2) втрата права бути присяжним; 3) втрата права брати участь у виборчому процесі. Зазначимо, що термін позбавлення службових і політичних прав визначався судом, тобто якщо позбавлення зазначених прав не було пожиттєвим, то після завершення терміну дії їх позбавлення вони повертались особі.

Цікавим, на нашу думку, є положення про те, що предмети, набуті або виготовлені злочинним шляхом, чи ті, які слугували для вчинення злочину чи проступка, якщо вони належали винному або учаснику, підлягали конфіскації. Але якщо володіння чи розповсюдження таких предметів було заборонено, вони підлягали конфіскації та знищенню. А виручені кошти використовувались на ті потреби, що й грошовий штраф.

Аналіз покарань в Угорському кримінальному уложенні про злочин і проступки дозволяє зробити висновки, що, безумовно, воно було певною мірою

необхідним і прогресивним кроком влади і було спрямоване на нормалізацію та юридичне закріплення кримінально-правових відносин на території юрисдикції Угорщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. http://law.lnu.edu.ua/fileadmin/user_upload/visnyk/49/vsn49_31.pdf - Регла-ментація відповідальності виконавця та співвиконавця злочину в історії вітчизняного кримінального законодавства.

2. http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr/pravo/2009_2/files/pravo_02_09_Dashenko.pdf - Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання у історії кримінального законодавства України.

3. Олексик. Х.М. Основи теорії держави і права: Навчальний посібник. – Ужгород: Закарпатський державний університет, 2006. – 146 с.

4. Хрестоматія з історії держави і права України. – Т.1. З найдавніших часів до початку XX ст.: Навч. посіб. для юрид. вищих навч. закладів і фак.: У 2 т. / В.Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О.Д. Святоцький / За ред. В.Д. Гончаренка. – К.: Ін Юре. – 1997. – 464с.

Науковий керівник: кандидат історичних наук, професор, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Закарпатського державного університету, заслужений працівник освіти України Олексик Х.М.